

Adatok egyes ritka madárfajok helyzetéhez a Kisalföldön

Data on the population size of rare birds of the Kisalföld

VÁCZI MIKLÓS

1. Bevezetés

Magyarországon a ragadozómadarak kutatása nagy múltra tekint vissza – gondoljunk csak Chernelre, Vásárhelyire vagy Pátkaira – azonban mai tapasztalataink jelentős része az utóbbi két évtizedből származik.

A szerző az Északnyugat-Magyarországon elterülő Kisalföld, annak is elsősorban az északi – Ausztriával és Szlovákiával határos – részén foglalkozik ragadozómadarakkal, elsősorban a ritka, veszélyeztetett fajokkal (kerecsensólyom, rétisas stb.). A munka inkább aktív természetvédelmi jellegű, kutatási témával a térségben kevesen foglalkoznak.

2. Anyag és módszer

A védelmi munka és az ehhez kapcsolódó – elsősorban az eredményeket dokumentáló – kutatási tevékenység helyszíne tehát a Kisalföld, azon belül főként a Fertő és a Hanság, valamint a Szigetköz nagy erdőségekkel tagolt vizes területei, továbbá – az ausztriai Parndorfi-fennsík folytatásaként – a Mosoni-síkságnak, és a megyeszékhelytől keletre elterülő pusztáknak a magasabban fekvő, zömében mezőgazdasági művelésű területei.

A vizsgált fajok – azaz amelyekre a védelmi munka irányul – a kerecsensólyom (*Falco cherrug*), a rétisas (*Haliaeetus albicilla*), a kék vércse (*Falco vespertinus*), vörös (*Milvus milvus*) és a barna kánya (*Milvus migrans*), valamint egyéb fajok, úgymint a fekete gólya (*Ciconia nigra*), továbbá jelenlegi ritka előfordulása, ezért kis gyakorlati jelentősége miatt a parlagi sas (*Aquila heliaca*). E fajok fészkelőhelyeinek felderítésén túl a zavartalan fészkelés biztosítása a legfontosabb feladat, egyes fajoknál (mint pl. a rétisas) a telelőállomány rendszeres felmérése, míg másoknál (sólyomfélék) a biztonságos fészkelőhelyek kialakítása egészíti ki a védelmi munkát.

Módszerként a terepen végzett távcsöves megfigyelések, szinkronmegfigyelések, téli fészektérképezés, műfészekkihelyezés, rendszeres ellenőrzés és dokumentálás (egybekötve táplálékmaradványok gyűjtésével), esetenként élőhelyfejlesztésben való részvétel (pl. az ürge mint fontos zsákmányállat áttelepítése biztonságos élőhelyekre) kerül alkalmazásra.

3. Eredmények

Az alábbiakban az 1998–2003. évek eredményei kerülnek ismertetésre fajonként lebontva. A munka nem zárult le, folyamatos, ezért az itt szereplő adatok csak részeredménynek tekinthetők, az eddigiek összefoglalásaként.

Kerecsensólyom (*Falco cherrug*)

A vizsgált területen pillanatnyilag nem ismerjük pontosan az állománynak sem a mai, sem a múltbéli nagyságát. Kevés az irodalmi adat is, csupán Chernel (1887¹) említi a kapuvári égererdőből, amúgy inkább a környező területeken sziklai fészkelések voltak ismertek Dévénynél (Chernel, 1887), vagy a Piesting-völgyben (Boroviczenyi, 1958).

Később is csak alkalmi megfigyelések vannak a sík területekről, de pl. a ma is megfigyelhető fészekparazitizmus is előfordult a Duna mellett (Vásárhelyi, 1963) rétisas fészkekben. Studinka (1930) csak Győr mellett említi, más területekről pedig csak egyedi megfigyelések vannak: Csorna mellett Király (1934), Hegyeshalomnál Studinka (1957). Érdekes, hogy mai megfigyeléseink zöme is a fenti területekre vonatkozik. Ebből arra is következtethetnénk, hogy akkoriban is megvoltak ezek a revírek, mert ami ma jó élőhely, az a múltban még jobb lehetett – ezt azonban még tisztázni kellene².

A fészkelő párok keresése során abból indultam ki, hogy egyik fő zsákmányállatának, az ürge (*Spermophilus citellus*) az élőhelyein, ha a közelben fészkel sólyom, meg kell jelennie, így ennek feltérképezésével kezdtem már korábban is (1990-től) e munkát. Az eredmény azonban katasztrofális volt: megszűnt élőhelyekről szóló történeteket és veszélyben levő

¹ Konkrét fészkelő párt Chernel sem talált az égererdőben, sőt az állítólagos parlagisas-fészkelés is tévedés lehet, mert egy jóval a koronaszint alatt, az erdő belsejében levő fészekről beszél 1887. évi, a Magyar Vadászlapban megjelent cikkében, több szerző viszont Horváth Lajos 1965-ös publikációjára hivatkozik, amiben viszont ez a faj meg sincs említve!

² Úgy a magyarországi, mint a helyi pároknál még vita tárgya, hogy maradtak e folyamatosan síkvidéki fészkelők, vagy az állomány növekedésével települtek vissza a hegyvidékekről. Mindenesetre az utóbbi évtizedekben és ma is a Fertőn és a Hanságban ritkán került szem elé, más helyeken pedig nem volt olyan aktív madarászat, mint itt, ezért nincs adatunk. Csak 1998 óta szaporodtak a megfigyelések, de ez a kutatás intenzitás növekedésével is összefügg, ezért ez nem feltétlenül tekinthető állomány-növekedésnek.

ürgeállományokat találtam, amelyek jelentős része azóta szintén felszámolódott. Emiatt néhány éve még úgy gondoltam, kerecsensólyom sem nagyon él térségünkben.

Napjainkban szinte már csak Győr mellett, egy sportrepülőtéren van nagyobb ürgeállomány, ezt a kifutópálya betonozása és a gyeperőbreni bizonytalan sorsa veszélyeztetheti. A közelben jelenleg egy pár fészkel egy szántóföldek között húzóó nyárfasorban, egerészólyvfészkekben, de egy másik pár tagjai is ide járnak zsákmányolni. A költőpár részére erős műfészkeket helyezettünk ki a közelbe, és a helyi vadórt is megbíztuk annak rendszeres ellenőrzésével. Ez a pár – érthető módon – a fiókaneveléskor szinte kizárólag ürgét fog.

Felismerve, hogy az ürge mennyire ritkul élőhelyeinek megszűnésével, Péren pedig az állomány egy része veszélybe került a kifutópálya építés miatt, megkezdtuk a napjainkban is zajló ürgetelepítést. Erről röviden annyit, hogy hazai tapasztalatok alapján kezdtük 2000-ben, s jelenleg a Fertő–Hanság Nemzeti Park rövid fűvű, homoktalajú legelőin több százás állományt alakítottunk ki, amely már annyira feldúsult, hogy 1 km-es körzetben tovább terjedt (itt jelenleg nem él kerecsensólyom). Célunk elsősorban egy erős ürgepopuláció kialakítása olyan helyen, ahol régebben is élt, s esetleg a későbbiekben ebből a törzsalományból lehetne korábbi élőhelyeire visszatelepíteni.

Máshol is szaporodtak az adatok, főleg a nyugati határvidéken – Mosoni-síkság – voltak rendszeres megfigyelések (Jánoska F. szóbeli közlése). Ez a terület a változatosága miatt (gyep, fásor, ugar váltakozik különböző szántóföldi kultúrákkal) bővelkedik zsákmányállatokban (mezei pocok, mezei nyúl, hörcsög, tyúkfélék és énekesmadarak), ennek megfelelően jó a ragadozómdár-eltartó képessége.

Az itt fészkelő kerecsensólyom szintén fásorban, gallyfészkekben költ, ez 2002-ben leesett, ezért ide szintén műfészket helyezettünk ki. Zsákmányállatai a környékre jellemző fajokból kerülnek ki (mezei pacsirta, mezei pocok stb.), de nagy mennyiségű postagalambot is fog. Táplálékspektruma tipikus példa arra, hogy adott esetben a faj kiválóan alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz – bár itt is élt ürge még 10 éve, de a legelőt beültették feketefenyővel.³

Az előbb említetteken kívül magasfeszültségű vezetékek tartóoszlopaira is tettünk műfészkeket, illeszkedve az országos programhoz, amelynek alapja a természetvédők és az áramszolgáltatók együttműködése országos és helyi szinten egyaránt. A kihelyezés nem véletlenszerűen történt, hanem vagy olyan helyre, ahol már megfigyeltük a fajt, vagy oda, ahol sok varjúfészkek volt, és az élőhely is jónak tűnt. A kerecsensólyom az ország más részein is gyakran a dolmányos varjú fészkeit foglalja el az oszlopokon, ugyanakkor a műfészkek-kihelyezés nemcsak e fajra, hanem általában a sólyomfélékre irányul.

Jelenleg egy pár fészkel ilyen műfészkekben a Duna közelében, fásorokkal, erdőkel tagolt mezőgazdasági területen, ahol egyébként bőven találna természetes fészket is, mégsem azt választja.⁴

További tisztázandó kérdések:

- mekkora az állomány,
- ez növekedést vagy csökkenést jelent-e,
- milyen veszélyeztető tényezők (pl. áramütés lehetősége) vannak az egyes pároknál – hogyan tudjuk ezeket orvosolni.

Rétisas (*Haliaeetus albicilla*)

Hazánk másik jelentős faja, jelentősége abban áll, hogy egy viszonylag elszigetelt populáció a magyar–horvát, és intenzív növekedése ellenére (99 pár a magyar állomány) még mindig erősen veszélyeztetett.

A hazai állomány terjeszkedése dél felől indult meg, folyamatosan haladt észak felé, de még nem világos, hogy az 1998–2000 között talált hansági magyar és a Duna menti szlovák párok honnan származnak, és egyáltalán mióta költenek ott.

Az 1800-as évekből – akárcsak a kerecsent – a kapuvári égerből emlegetik (Chernel, 1887), de konkrét fészkelési adatnak ez nem tekinthető. Érdekes módon Chernel, majd 50 évvel később Studinka is a Dunánál csak téli vendégnek mondja. Későbből már vannak adatok, mint az 1930-as és az 1950-es években Bős és Lipót-Dunasziget (Stollmann, 1955; Csiba, 1963) mellett, ahol folyamatosan költött. Később megszakad ez a sor, Horváth Lajos 1949–51-ben a Hanságban egyáltalán nem talált, pedig felmérte az egész erdőtümböt (Horváth, 1965), a Duna mellett viszont még az 1970-es években is ismert volt egy fészkek (Alexay Z. és Tömösváry T. szóbeli közlése). Ezután az 1990-es évekig szinte semmilyen információnk sem volt a megyéből, ezért volt szenzáció az észak-hansági (1998-tól), de főként a dél-hansági (2000-től) pár megtalálása, hiszen látszólag nem a legjobb élőhelyen vannak. Ezt bizonyítja, hogy pl. a dél-hansági pár tápláléka nagyrészt madár (pl. fiatal

³ Érdekes, hogy 2002-ben a tojó kéklábú, sötét tollazatú madár volt, talán csak 1-2 éves lehetett, bár tapasztalataink szerint a tojók lassabban, vagy egyáltalán nem változnak világosabb tollazatúvá.

⁴ A magasfeszültségű oszlopokra történő műfészkek-kihelyezések hasznosságát jól bizonyítja a következő példa: egy közép-magyarországi pár a megtalálása évében előbb 5, majd 4, végül 2 tojást rakott különböző varjúfészkekbe, de mindegyik leesett, mielőtt a fiókák kikeltek volna. A következő évben foglalták el a műfészket, amiben azóta is sikeresen költenek (Viszló L. szóbeli közlése).

szürkegém a közeli telepből), ugyanakkor eljár a 20 km-re levő Lange Lacke-ig, de Fertőújlakig is zsákmányolni. Nyilvánvaló, hogy ezek nem az első évben lettek fellelve, ezt a madarak tollruhája (teljesen öregek), költési sikere (2-2 fióka a megtalálás évében), és fészkeik mérete (min. 1 m magas volt mindegyik, összehasonlítva egy biztosan újjal, ami lapos és max. 30 cm vastag) egyaránt bizonyít. Fészkelőhelyük megválasztása bizonyítja, hogy zavarásra érzékenyek, mindig félreeső helyet választottak, ha változás állt be, otthagyták. Amúgy, ha nem emberi hatásra hiúsul meg a költés, ragaszkodnak a helyükhöz. A dél-hansági pár már második éve sikertelen: 2001-ben a hím madár mérgezéssel kézrekerült, Haringsee-n egy-két nap alatt felerősödött, de a visszaengedéséig eltelt három nap alatt két fiatalabb madár agresszív viselkedése miatt a tojó otthagya a fészket. A hím visszatéréssel azonnal elverte a fiatalokat, a tojások azonban addigra már kihültek. 2002-ben ismeretlen okból hiúsult meg a költés. Mindkét esetben a fészkekanyagban eltemetve (!) voltak a tojások. Időközben létesült a közelben egy közel 460 ha-os élőhelyrekonstrukció, amely állandóan mocsaras, halban gazdag területként kiváló táplálkozóterületet jelent mindkét hansági párnak.

A rétisas korai fészkelése (általában február végén, extrém esetben azonban akár már januárban, sőt december végén is rakhat tojást) gyakran azzal a problémával jár, hogy a revírfoglaláskor még nyugodt környezet a költési időben zavartrá válik – ez lehetett az oka pl. az észak-hansági pár 2000-es sikertelenségének. Részben ez is indokolja, hogy az általunk biztonságosnak ítélt helyen műfészkeket építsünk. Ezek mindenképpen komoly vonzerőt jelentenek a fiatal madaraknak is (van olyan műfészünk, ahol öt fiatal rétisas ült egyik télen!). Ha még etetünk is (birka- és borjúdög, illetve hal), biztosak lehetünk benne, hogy helyhez kötünk olyan fiatal madarakat, amelyek zsákmányolni még nehezen tudnak, és ha nem találnak állati tetemeteket sem, messzebbre elköborolnának – így tehát csökkentjük a veszélyeztető tényezők mennyiségét. Ennek jó példája a 2000 óta a Fertő tónál megjelent fiatal pár, ami 2003-ban – első költésükkor! – két fiókát nevelt fel.

Fontosnak tartjuk a telelőállomány vizsgálatát is. A 2000–2001-es tél óta igyekszünk – közösen az osztrák és a szlovák partnerekkel – elsősorban a Hanság és a Szigetköz térségében telelő rétisasok létszámát monitorozni. Ez alapján úgy tűnik, meggyünkben évente 40-50 példány telel át.

Kék vércse (*Falco vespertinus*)

A kerecsenhez hasonlóan térségünkben éri el elterjedésének nyugati határát, ennek megfelelően csak foltszerű állományai vannak. A 90-es évek elején a Mosoni-síkságon még létezett egy kis vetési varjú- (*Corvus frugilegus*) telep, amiben több pár kék vércse is fészkel, de a varjak eltűnése után a vércsék is szétszóródtak. Egy ideig az osztrák–magyar határvonalon költött néhány pár, majd onnan is eltűntek. Jelenleg két párt ismerünk a közelben, ezek azonban szoliter fészkelés lévén gyakran eredménytelenek. Az említett költőhelyekre fűzfakosarakat helyeztünk ki a varjúfészkek pótlásaként, így próbáljuk az ismételt elvándorlást megelőzni.

Érdekességként említem, hogy az egyik pár hímje rendkívül agresszíven viselkedik a fészkek közelében, mind az embert, mind az elhaladó járműveket intenzíven támadja – ennek okát nem ismerjük.

Vörös kánya (*Milvus milvus*)

Magyarországon az elmúlt két évtizedben szinte teljesen eltűnt, utolsó biztos hazai fészkelése a Hanságban volt 1979-ben, bár alig tíz évvel előtte még országszerte elterjedt volt sík-, domb- és hegyvidéken egyaránt. A 90-es években aztán a Dráva mellett jelent meg az első költőpár, napjainkban viszont már a Duna mentén is terjed. Jelenleg 5-10 párba becsüljük a hazai állományt, ezek jó része a Dunántúlon van.

Térségünkben főként a Hanságban, majd a Szigetközben fordult elő a közelmúltban ritka kóborlóként, ennek ellenére a Mosoni-síkságon fészkel le egy pár egy szántóterületek közötti erdősávban. Az elmúlt években költésük eredménytelen volt.

Ritkasága miatt kísérjük figyelemmel e fajt, vizsgálva a fészkek alatt talált táplálékmaradványokat.

Barna kánya (*Milvus migrans*)

Térségünkben a Duna szlovák és magyar oldalán költ jelentősebb számban – becsléseink szerint összesen 10 párban (Bohus M. szóbeli közlése). Fészkelőhelyeinek felmérése folyamatban van, 2003-ban négy helyen (gyakran gémtelpek közelében) figyeltük meg rendszeresen költési időben. Más területeken ritka, korábban Horváth (1965) említi a Hanságból, jelenleg sem ott, sem a Fertő magyar oldalán nem ismerünk költő párt.

Parlagi sas (*Aquila heliaca*)

A kárpát-medencei állomány erősödésével egyre több megfigyelése van az északnyugati határvidékről is. A téli rétisaszámlálások alkalmával most már rendszeresen kerülnek szem elé főként fiatal tollruhás példányai, esetenként egyszerre több is, elsősorban a Mosoni-síkságon. Alkalmos helyeken műfészkeket helyeztünk ki számára, de az ürge mint zsákmányállat aktív védelme is elősegíti megtelepedését.

Fekete gólya (*Ciconia nigra*)

E faj fészkelési módja hasonló az erdőben költő ragadozómadarakéhoz, ezért hazánkban általában ugyanazok az emberek foglalkoznak a védelmével is. Fészkelését leginkább az erdőgazdasági munkák veszélyeztetik, ezek összehangolása, engedélyezése a nemzeti park igazgatóságok feladata. Győr-Moson-Sopron megyében jelenleg min. kb. 15 pár költ, főként a Duna mentén és a Hanságban. 2003-ban kilenc lakott fészke volt ismert.

4. Összefoglalás – értékelés

Az északnyugat-magyarországi Kisalföld ragadozómadár-állománya az elmúlt évekig kevéssé volt kutatott. Ehhez képest jelentős előrelépés, hogy ma a ritkább fajokról (kerecsensólyom, rétisas, vércsefélék, kányák) már pontos adatokkal is rendelkezünk, annak ellenére, hogy a felmérésük kezdetén vagyunk. Bár egyedsűrűségüket egyelőre csak becsülni tudjuk, a változatos fajösszetétel jól reprezentálja a Kisalföld állatföldrajzi határhelyzetét, hiszen pl. a kerecsensólyom és a kék vércse itt éri el nyugati, a vörös kánya viszont jelenlegi keleti elterjedési határát Közép-Európában.

Elmondható, hogy a legtöbb tárgyalt faj állománya természetes úton is nő, mi csak segítjük ezt a folyamatot. Ez azért különösen fontos, mert létszámuk vagy még kritikus, vagy bármikor azzá válhat egy olyan környezeti katasztrófa esetén, mint amilyen 2000-ben a tiszai ciánszennyezés volt.

Mára egyértelműen bebizonyosodott, hogy a műfészek kihelyezésekkel a sólyomfélék költési sikere egyrészt növelhető, másrészt (főként a rétisasnál) helyhez kötésükkel védelmük hatékonyabban megoldható, de hasznos a téli etetés és a 20 kV-os oszlopsorok szigetelése is, mert csökkentik a veszélyeztető tényezők mennyiségét.

5. Summary

The population of birds of prey in the Kisalföld region in north-western Hungary has been researched to a very small extent up to recent years. Respectively, it is a significant step forward that we possess even precise data about rare species (Saker, White-tailed Eagle, Falcons, Kites) despite being at the beginning of their survey. Although we can only estimate their abundance yet, the diverse composition of the species represents well the border situation of the Kisalföld because the Red-footed Falcon and the Saker for example reach the Western border of their distribution here while the Red Kite the present Eastern border of its distribution in Middle-Europe. Based on the data derived up to now the present population size of the investigated species in the Kisalföld is as follows:

Saker (*Falco cherrug*): 3 pairs nesting, further 2 reviers likely.

Red-footed Falcon (*Falco vespertinus*): 2-3 pairs nesting solitarily.

White-tailed Eagle (*Haliaeetus albicilla*): 2 pairs –in the vicinity further 6 pairs.

Imperial Eagle (*Aquila heliaca*): as regular winter roamer 3-5 specimen, in the neighbouring Austria, near the border 1 pair nesting.

Red Kite (*Milvus milvus*) 1 pair nesting, on the Slovakian and Austrian side of the Danube further 1 pair each.

Black Kite (*Milvus migrans*): 4 to 5 reviers, primarily near the Danube.

Black Stork (*Ciconia nigra*): 10-15 pairs.

It can be told that the population of most mentioned species is growing naturally as well, we only help this process. This is especially important, because their numbers are either critical yet or may become such following environmental catastrophe like the cyanide pollution in 2000 on the River Tisza. To recent days it is proved unanimously that with the mounting of artificial nests on one hand the breeding success of *Falconiformes* can be raised, on the other hand (primarily in the case of White-tailed Eagle) with the tool of binding them to one place their protection can be solved more effectively. Feeding in winter and the isolation of 20 kV-posts because these decrease the mount of endangering

6. Irodalom

Bohus M. (1996): Orliak morsky (*H. albicilla*) v Podunajsku – súčasný stav a perspektívy. Buteo, 8: 103–108.

Boroviczényi A. (1958): Am Würgelfalkenhorst. Aquila 65: 257–263.

Chernel I. (1887): Adatok Vas, Sopron, Pozsony és Fehér megye madárfaunájához. Vadászlap, 8: 175–178.

Csiba L. (1963): Ragadozómadár adatok. Aquila, 69–70: 258.

Haraszthy L. (szerk.) (1998): Magyarország madarai. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Hell P. (1958): Néhány ragadozó madár jegyzet Ny-Szlovákiából. Aquila, 65: 279, 342.

Horváth L. (1965): A hansági égererdő ragadozó madarai. Vertebrata Hungarica, 7: 29–36.

Király I. (1934): Két sólyom Csornán. A Természet, 30: 14.

Pátkai I. (1951): Ragadozómadár kutatások az 1949 és 1950 években. Aquila, 55–58: 75–79.

Stollmann A. (1955): A rétisas újabb fészkelése a csehszlovákiai Duna-szakaszon. Aquila, 59–62: 379–380.

Studinka L. (1930): Ragadozómadár adatok. Aquila, 38–41: 248–253.

Studinka L. (1957): Faunisztikai megfigyelések a Hanságból Aquila, 63–64: 312–313.

Vásárhelyi I. (1963): Ragadozómadár adatok. Aquila, 69–70: 258.